

*Петренко О.Б.,
аспірант Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

КЛАСИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ

Особливо важливим для пізнання природи та сутнісних характеристик способів захисту прав на об'єкти промислової власності, їх ролі та місця у правовій системі, відмежування такої інституції від інших тотожних має відігравати їх класифікація та типологізація.

Серед останніх досліджень та публікацій з питань класифікації цивільно-правових способів захисту прав на об'єкти промислової власності можна назвати роботи таких російських дослідників, як С.С. Алексєєва, Т.І. Іларіонової, О.П. Вершиніна та ін. В той же час, на теренах української науки цим питанням в останні роки приділялося небагато уваги, хоча актуальність досліджень у цьому напрямку є очевидною. І саме тому метою статті є ґрунтовна та всебічна класифікація цивільно-правових способів захисту прав на об'єкти промислової власності.

Класифікація виконує значну теоретичну та практичну роль, дозволяє встановити основні параметри та відмінності між видами способів захисту, виокремити характерні риси, визначити їх роль у системі правовідносин, сприяє формуванню та розвитку категоріального апарату, дидактики, аксіології, енциклопедії, методології, гносеології альтернативних засобів розв'язання правових конфліктів¹. При цьому слід мати на увазі, що класифікація, для того аби претендувати на роль наукової, повинна надавати підґрунтя для встановлення положень, які характерні для категорії, яка класифікується. Класифікації способів захисту мають бути побудовані таким чином, щоб виявляли характерні риси, притаманні способам захисту різних видів і виявляються при обранні відповідної підстави класифікації.

Неможливо цілеспрямовано впливати на об'єкт, не знаючи його основних параметрів, звідси має витоки одвічне намагання людини проникнути у сутність речей, усвідомити їх діалектику. Цього можна досягнути за допомогою різноманітних видових класифікацій, які дають системне уявлення про такий унікальний для правової системи юридичний феномен, як спосіб захисту прав на об'єкти промислової власності, сутність якого може бути пізнана через типологію. Класифікацію способів захисту прав на об'єкти промислової власності не можливо вибудувати, виходячи з якоїсь однієї унікальної підстави класифікації та покладаючи в основу будь-яку одну ознаку, оскільки за таких умов вона перетвориться у простий перелік, що не дозволить зробити глибинні наукові та практичні висновки.

Перш за все, необхідно визначити, які критеріальні ознаки можуть закладатись у підґрунтя наукових класифікацій способів захисту прав на об'єкти промислової власності, з тим аби виходячи з цього групувати їх основні риси. При цьому видається правильним у першу чергу виявити основні, найважливіші ознаки, які дозволяють у процесі типологізації об'єднувати різноманітні види способів захисту прав на об'єкти промислової власності у конкретні видові групи і вже потім переходити до окремих ознак, які притаманні окремим способам захисту прав на об'єкти промислової власності.

¹ Див., наприклад, Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права. – М.: Госюриздат, 1963. – С.23; Илларионова Т.И. Система гражданско-правовых охранительный мер. - Томск, 1982. – С. 6. та ін.

Слід відзначити, що систему цивільно-правових способів захисту прав на об'єкти промислової власності необхідно розуміти як об'єктивне поєднання за змістовними ознаками правових частин у структурно впорядкованій єдності, що характеризується відносною самостійністю, сталістю та автономністю функціонування.

Перш ніж перейти до класифікації способів захисту прав на об'єкти промислової власності, для цілей методології й правильного вживання та розуміння термінів, необхідно зупинитися на наступних положеннях.

У чинному законодавстві та у спеціальній літературі в контексті захисту цивільних прав використовуються різні за змістом категорії та терміни, а саме: “способи захисту”, “заходи захисту”² [рос.: мера защиты], “засоби захисту”³ [рос.: средство защиты], “методи захисту”⁴, “прийоми захисту”⁵, “форми захисту”⁶ та “порядок захисту”⁷.

Визначення та з'ясування сутнісних характеристик категорій “форми”, “способи”, “засоби”, “заходи” тощо слід проводити з урахуванням їх взаємозв'язку у механізмі правового захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. Механізм правового захисту суб'єктивних прав є явищем системним, і завдяки взаємодії його елементів можна вести мову про динаміку охоронної функції права. Механізм правового захисту суб'єктивних прав - це узятя в єдності система правових засобів, за допомогою яких забезпечується відновлення порушених суб'єктивних прав, захист охоронюваних законом інтересів, вирішення правових спорів та усунення інших перешкод у реалізації суб'єктивних прав⁸. При визначенні структури (основних елементів) механізму захисту слід виходити із структури механізму правового регулювання, і як справедливо з цього приводу відзначив В.В. Бутнев, “механізм захисту є частиною механізму правового регулювання”⁹. С.С. Алексєєв виділяв такі основні елементи механізму правового регулювання: 1) юридичні норми; 2) правовідносини; 3) акти реалізації прав і обов'язків¹⁰. Ці ж елементи, на думку В. В. Бутневої, складають також і структуру механізму правового захисту суб'єктивних прав. З огляду на зазначене, можна з'ясувати сутнісні ознаки таких категорій: “спосіб захисту”, “засіб захисту”, “порядок захисту”, “форма захисту”.

У юридичній науці існує багато думок стосовно визначення категорії “спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав”. Наприклад, О.П. Сергєєв під способами захисту розуміє закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється відновлення (визнання) порушених прав та вплив на правопорушника¹¹. В.В. Вітрянський визначає

²Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1997. – С.18.

³Стефанчук Р.О. Захист честі, гідності та репутації в цивільному праві. – К.: Науковий світ, 2001. – С. 130.

⁴Брагинский М.И., Витрянский В.В. Комментарий части первой Гражданского кодекса РФ – М.: Спарк, 1995. – С.67.

⁵Илларионова Т.И. Система гражданско-правовых охранительных мер: Автореф. дис...д-ра юрид. Наук: 12.00.03. –Свердловск, 1985. – С.4.

⁶Чечот Д.М. Субъективное право и формы его защиты. - Л., 1968. - С. 53.

⁷Свердлык Г.А., Страунинг Э.Л. Защита и самозащита гражданских прав: Учеб. пособие. - М., 2002. - С. 37.

⁸Бутнев В.В. Понятие механизма защиты субъектов гражданских прав // Механизм защиты субъективных гражданских прав: Сб. науч. тр. - Ярославль, 1990. - С. 6.

⁹Бутнев В.В. Вказ. праця. - С. 6.

¹⁰Алексєєв С.С. Право: азбука - теория - философия: Опыт комплексного исследования. - М., 1999. - С. 364-365.

¹¹Сергєєв А.П. Гражданское право: Учебник. Ч.1 / Под ред. Толстого Ю.К., Сергеева А.П. - М., 1999. - С. 284.

способи захисту як передбачені законодавством засоби, за допомогою яких досягаються присікання, попередження, усунення порушень права, його відновлення та/або компенсація втрат, викликаних порушенням права¹². З наведених вище визначень можна прослідкувати одну загальну рису – це закріплення певних заходів правовими нормами, і не просто нормою, а нормою охоронного характеру матеріального права. В той же час не можна погодитися із використанням при визначенні категорії “спосіб захисту” термінів “захід” та “засіб”, оскільки, на наш погляд, ці поняття не тільки семантично не є тотожними один одному, але й не узгоджуються із самою категорією “спосіб захисту” у якості його структурно-дефінітивні одиниці. З огляду на це, спосіб необхідно визначати дещо по-іншому. У словнику С.І. Ожегова спосіб визначається як дія або система дій, що застосовуються при виконанні будь-якої роботи, в процесі здійснення чого-небудь¹³. У правовому середовищі способом як матеріально-правовою категорією може бути охоплена як дія, так і бездіяльність. Ще Д.І. Мейєр відзначав, що юридичні дії поділяються на позитивні та негативні. Позитивна дія полягає у здійсненні будь-яких дій; негативна - у стримуванні від здійснення таких дій¹⁴. Наприклад, згідно з ч. 3 ст. 538 ЦК України у випадку невиконання однією із сторін свого обов'язку або, якщо є очевидні підстави вважати, що вона не виконає свого обов'язку в установлений строк (термін), або виконає його не в повному обсязі, друга сторона має право зупинити виконання свого обов'язку, відмовитися від його виконання частково або в повному обсязі. В цьому випадку визначається можливість реагування на порушення у формі бездіяльності, тобто адекватним способом — такою ж бездіяльністю. Отже, спосіб захисту цивільних прав можна визначити як передбачені охоронною нормою закону чи договору допустимі дії чи бездіяльність (або їх сукупність), що спрямовані на запобігання, припинення порушення прав та/або їх відновлення.

У правовій літературі також зустрічається поняття “прийом цивільно-правового захисту”. Т.І. Іларіонова виділяє такі прийоми: 1) відновлення первісного стану потерпілого; 2) припинення порушення; 3) охоронно-забезпечувальний вплив шляхом створення додаткових правових умов для безперешкодного поновлення порушених прав та інтересів; 4) еквівалентна компенсація порушених прав¹⁵. Як бачимо, в основу такої класифікації покладено критерій цілей захисту суб'єктивних прав. З урахуванням того, що “прийом” можна обґрунтовано визнати як структурно-дефінітивну одиницю категорії “спосіб захисту”, необхідність подальшого розгляду зазначеної класифікації відпадає.

Термін “засіб захисту”, як відзначалося вище, не слід ототожнювати із “способом захисту”. На думку Д.М. Чечота, між “формою захисту”, “способом захисту” та “засобом захисту” суб'єктивного права існує чітка межа. В межах судової форми захисту Д.М. Чечот як “засіб захисту” обґрунтовано розглядає позов. Слід погодитися з ідеєю науковця, що “засіб захисту” є необхідним елементом застосування форми захисту та способу. Наприклад, навряд чи можна було вести мову про дієвість юрисдикційної форми захисту (судового порядку) та реалізації в рамках цієї форми такого способу захисту, як визнання права, якби закон не надавав

¹²Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: Общие положения. - М., 1998. - С. 628; Витрянский В.В. Проблемы арбитражно-судебной защиты гражданских прав участников имущественного оборота: Дис...докт. юрид. наук в форме научного доклада, выполняющая также функции автореферата: 12.00.03 /Моск. Госуд. Ун-т. – М., 1996. – С.14.

¹³Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. - М., 1986. - С. 658.

¹⁴Мейер Д.И. Русское гражданское право. – М., 1902. - С. 175.

¹⁵Илларионова Т.И. Система гражданско-правовых охранительных мер: Автореф. дис. д-ра юрид. Наук:12.00.03. - Свердловск., 1985. – С.4.

управомоченій особі такого засобу захисту, як позов. З цього приводу справедливо висловився і П.Ф. Єлісейкін, підкреслюючи, що не можна змішувати матеріально-правові способи захисту суб'єктивних прав із процесуальними засобами, оскільки саме останні слугують засобом здійснення зацікавленими особами захисту своїх прав й тим самим їх реалізації, засобом здійснення, передбачених законодавством способів захисту права"¹⁶.

Відзначимо, що термін "засіб" правова доктрина розуміє у широкому та вузькому значенні цього слова. У широкому сенсі правовий "засіб" може охоплювати, на думку деяких авторів¹⁷, певні правові інститути (договір, відповідальність), а також галузеві методи реалізації законодавчих приписів. У вузькому сенсі засіб являє собою певний інструмент, використання якого спрямоване на досягнення певного правового результату. На нашу думку, в контексті захисту прав на об'єкти промислової власності, засіб захисту слід розглядати у вузькому розумінні. Зміст засобу захисту складає вимога матеріально-правового та/або процедурно-процесуального характеру.

У юридичній літературі поняття порядку захисту інколи ототожнюється чи підмінюється поняттям форми захисту. З цього приводу, на наш погляд, є справедливим твердження Г.О. Свердлика та Е.Л. Страунінга про те, що форма захисту права вказує на суб'єкт, який здійснює це право, тому її необхідно відмежовувати від порядку здійснення захисту, що розкриває, яким чином право на захист реалізується в рамках тієї чи іншої форми¹⁸. Отже, порядок здійснення захисту прав слід розуміти як регламентовану законом чи договором процедуру застосування засобів захисту права та законного інтересу в межах тієї чи іншої форми захисту¹⁹. Слід також зазначити, що порядок здійснення захисту цивільних прав збігається з поняттям правової процедури²⁰.

Поняття форми захисту за змістом є найширшою категорією. З цього приводу у літературі висловлюються майже однакові позиції. Деякі цивілісти визначають форму захисту як визначений порядок захисту прав та інтересів, що здійснюється тим чи іншим юрисдикційним органом²¹. В.В. Бутнев під формою захисту розуміє комплекс узгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав, що вживаються у межах єдиного правового режиму²².

Таким чином, формою захисту є вплив, який заснований на нормі права чи договору, що здійснюється в межах правової процедури або й за її відсутності, та спрямований на запобігання, припинення порушення прав та їх відновлення, що здійснюється спеціальним юрисдикційним органом або самою уповноваженою особою.

¹⁶ Єлісейкін П.Ф. Защита субъективных прав и интересов и компетенция суда в Советском гражданском процессе // Учен. записки «Вопросы государства и права». - Т. 31. - Ч. 1. - Владивосток, 1969. - С.26.

¹⁷ Див., наприклад, Липницький Д. Право и предотвращение хозяйственных правонарушений // Хозяйство и право. - 1979. - № 10. - С.15-20.

¹⁸ Свердлык Г.А., Страунинг Э.Л. Защита и самозащита гражданских прав: Учеб. пособие. - М., 2002. - С.37.

¹⁹ Грибанов В.П. Советское гражданское право: Учебник. - Т.1. - М., 1979. - С.273-276; Иоффе О.С. Советское гражданское право: Учебник. - М., 1967. - С.314-319.

²⁰ Зубович М. М. Актуальные проблемы предпринимательского права и защиты прав предпринимателей // Сибирский юридический вестник. - 2000. - № 4. - С.38-42.

²¹ Див., наприклад, Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде: Дис...докт. юрид. наук.:12.00.03 - СПб., 1998. - С.12-14; Шакарян М.С. Соотношение судебной формы с иными формами защиты субъективных прав граждан// Актуальные проблемы защиты субъективных прав граждан и организаций. - М., 1985. - С. 7.

²² Бутнев В.В. К понятию механизма защиты субъективных прав // Субъективное право: проблемы осуществления и защиты. - Владивосток, 1989. - С. 17.

Визначимо критеріальні ознаки, що можуть закладатись у підгрунття наукових класифікацій способів захисту прав на об'єкти промислової власності. В цьому дослідженні наукову класифікацію пропонується проводити з огляду на такі критерії:

- а) за суб'єктом, який реалізує охоронну функцію права;
- б) за рівнем закріплення способів захисту;
- в) за предметом матеріально-правових вимог;
- г) за процедурою врегулювання спорів;
- д) за підставою застосування;
- е) за цілями, що переслідує спосіб захисту.

За суб'єктом, який реалізує охоронну функцію права, виділяємо способи, що застосовуються у юрисдикційній та позаяюрисдикційній формі захисту прав на об'єкти промислової власності.

У спеціальній літературі за вказаною критеріальною ознакою висловлюються різні підходи до класифікації. Так, Г. П. Ареф'єв пропонує виділяти державну форму захисту, самозахист, змішану та третейську форми.²³ В.П. Воложанін виділяє самостійний захист права, захист, що здійснюється юрисдикційними органами (у спірному та безспірному порядку), та громадський захист²⁴. Своєрідну класифікацію запропонував С.В. Курильов, розрізняючи: 1) вирішення спору юрисдикційним актом однієї із сторін спірних правовідносин; 2) вирішення спору актом органу, який не є учасником спірних відносин, і водночас є пов'язаним з одним чи з усіма учасниками спірних відносин правовими чи організаційними відносинами; 3) вирішення спору органом, який не пов'язаний з учасниками спірних відносин ні правовими, ні організаційними, ні процесуальними відносинами²⁵. З огляду на природу юрисдикційного органу, Д.М. Чечот виділяв судову, арбітражну, адміністративну, нотаріальну та громадські форми захисту²⁶. Аналогічним чином проводив класифікацію Ю.К. Осипов, виділяючи державну (адміністративну, арбітражну, судову), змішану та третейську форми вирішення юридичних справ²⁷. На думку М.С. Шакар'ян, законодавством передбачається судова, громадська та адміністративна форми захисту²⁸. В.С. Бєлих проводить таку градацію форм захисту: захист, що здійснюється органами спеціальної юрисдикції (суд, арбітраж, третейські суди тощо), захист, що здійснюється органами загальної, галузевої та міжгалузевої компетенції (міністерства, відомства, державні комітети), а також безпосередньо захист порушених чи оспорюваних прав (врегулювання спорів у претензійному порядку, безспірне списання заборгованості за вимогою кредитора, самозахист порушених прав)²⁹. О.П. Сергєєв відзначає, що "захист суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів здійснюється у передбаченому законом порядку, тобто за

²³ Арефьев Г.П. Понятие защиты субъективного права // Процессуальные средства реализации конституционного права на судебную защиту. - Калинин, 1982. - С.15-18.

²⁴ Воложанин В.П. Основные проблемы защиты гражданских прав в несудебном порядке: Автореф. дис...докт. юрид. наук.: 12.00.03. - Свердловск, 1975. - С.7-12.

²⁵ Курылев С.В. Формы защиты и принудительного осуществления субъективных прав и право на иск // Труды Иркутского государственного университета. Сер. Юрид. - Т. XXII. - Вып. 3. - Иркутск, 1957. - С.162.

²⁶ Чечот Д.М. Субъективное право и формы его защиты. - Л., 1968. - С.52-60.

²⁷ Осипов Ю.К. Подведомственность юридических дел. - Свердловск. 1973. - С.93-99.

²⁸ Шакар'ян М.С. Соотношение судебной формы с иными формами защиты субъективных прав граждан // Актуальные проблемы защиты субъективных прав граждан и организаций: Сб. науч. трудов. - М., 1985. - С.7-8.

²⁹ Бєлих В. С. Формы и способы защиты прав хозяйственных организаций: Учеб. пособие. - Свердловск, 1985. - С.5.

допомогою застосування належної форми, засобів та способів захисту³⁰. Автор пропонує виділяти юрисдикційну та неюрисдикційну форму захисту як основні. Як відзначалося вище, схожий підхід був запропонований і В.П. Грибановим. В контексті наведеного слід враховувати, що запропоновані вище класифікації були розроблені у 60-ті – 70-ті роки відповідно до положень чинного на той час законодавства, чим і пояснюється виділення специфічних, нехарактерних для сучасності форм захисту (громадська форма захисту, захист профспілковими органами, кооперативами, колгоспами тощо).

Для досягнення цілей цього дослідження будемо притримуватися поділу форм захисту на позаюрисдикційну та юрисдикційну.

Позаюрисдикційна форма охоплює собою дії самих потерпілих осіб з приводу захисту порушених чи оспорюваних прав, що вчиняються ними самостійно в межах матеріальних правовідносин без звернення за допомогою до державних чи інших компетентних органів. Зрозуміло, що у цьому випадку йдеться лише про правомірні способи захисту, які слід відмежовувати від самоуправства, що за чинним законодавством визнається неправомірною дією.

В межах позаюрисдикційної форми дотримуємося поділу способів захисту на: 1) фактичні дії уповноважених осіб (самозахист); 2) заходи оперативного впливу на порушника прав³¹.

Слід зазначити, що у сфері промислової власності, можливості застосування позаюрисдикційних способів захисту є досить вузькими. Як приклад реалізації самозахисту можна вказати на можливість потерпілого зробити публічне оголошення про те, що конкретна особа, яка користується схожим або тотожним фірмовим найменуванням, товарним знаком, не має до потерпілого ніякого відношення.

В межах договірних відносин у сфері промислової власності (ліцензійні договори, договір комерційної концесії, договір про уступку патенту, про створення об'єкта промислової власності на замовлення тощо) сторони є вільними в обранні способів захисту від порушень договірних обов'язків з боку контрагента. Зокрема, сторони у таких випадках можуть використовувати: 1) заходи оперативного впливу, пов'язані із виконанням зобов'язань за рахунок боржника; 2) заходи оперативного впливу, пов'язані із забезпеченням зустрічного задоволення; та 3) заходи оперативного впливу, пов'язані із відмовою вчинити певні дії в інтересах несправного контрагента.

Під юрисдикційною формою захисту визначають діяльність державних або інших компетентних органів з приводу захисту порушених чи оспорюваних прав. Її сутність полягає у тому, що особа, права та законні інтереси якої порушені неправомірними діями, звертається за захистом до державних чи інших компетентних органів, що уповноважені вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права та припинення правопорушення. Для юрисдикційної форми захисту прав характерним є те, що захист здійснюється органом, який уповноважений вирішувати подібні справи, діяльність такого органу відбувається у визначеній процесуальній формі, і вчинений у справі юридичний акт є обов'язковим до виконання³².

В межах юрисдикційної форми захисту дотримуємося поділу на загальний та спеціальний порядок захисту прав на об'єкти промислової власності. За загальним правилом, захист прав на об'єкти промислової власності здійснюється судом. У законах про охорону об'єктів

³⁰ Сергеев А.П. Гражданское право. Т.1. Учебник / Под ред. Сергеева А.П., Толстого Ю.К. - М., 2002. - С.337.

³¹ Див., наприклад, Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. - М.: Статут, 2001. - С.106.

³² Воложанин В.П. Понятие юрисдикции по гражданским делам. – Ярославль, 1979. – С.105.

промислової власності зазначається, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у зв'язку із застосуванням цих законів. Відповідно до норм чинного процесуального законодавства спори, пов'язані з оспорюванням чи порушенням прав на об'єкти промислової власності, відносяться до компетенції судів загальної юрисдикції чи господарських судів.

У контексті цього дослідження підкреслимо, що судовий захист виступає однією з основних та ефективних форм захисту прав на об'єкти промислової власності. У системі державних органів, що забезпечують правовий захист, суд посідає особливе місце, значення якого серед правоохоронних органів постійно зростає. Певною мірою це пояснюється проголошенням конституційного принципу здійснення правосуддя у державі виключно судами. Значимо, що судова форма захисту прав та законних інтересів найбільш повно пристосована для вирішення спорів, пов'язаних із захистом та охороною інтелектуальних прав, з огляду на те, що у процесі такого захисту встановленими процесуальними правилами забезпечується юридична рівність сторін.

Спеціальним порядком захисту прав на об'єкти промислової власності слід визнати захист прав у адміністративному порядку. Адміністративний порядок передбачає оскарження рішення Установи (Державного департаменту інтелектуальної власності України) до Апеляційної палати, що здійснюється шляхом подання заперечення проти рішення про видачу охоронного документа (на винахід, корисну модель, промисловий зразок, знак для товарів та послуг) чи дії міжнародної реєстрації прав на вказані об'єкти на території України. У випадку одержання Апеляційною палатою заперечення та документа про сплату збору за подання заперечення, діловодство за заявкою зупиняється до затвердження рішення Апеляційної палати. Заперечення проти рішення Установи за заявкою розглядається згідно з регламентом Апеляційної палати протягом двох місяців від дати одержання заперечення та документа про сплату збору за подання заперечення, в межах мотивів, викладених заявником у запереченні та під час його розгляду. Строк розгляду заперечення продовжується за ініціативою заявника, але не більше ніж на два місяці, якщо до його спливу буде подане відповідне клопотання та сплачено збір за його подання. За результатами розгляду заперечення Апеляційна палата приймає мотивоване рішення, що затверджується наказом Установи та надсилається заявнику. Внаслідок задоволення заперечення, повністю або частково, збір за подання заперечення підлягає поверненню. Після затвердження рішення Апеляційною палатою, в місячний строк від дати його прийняття керівник Установи може винести мотивований письмовий протест на це рішення. Такий протест має бути розглянутий протягом місяця. Рішення Апеляційної палати, прийняте за цим протестом, є остаточним і може бути скасоване лише судом. Заявник може оскаржити затвержене Установою рішення Апеляційної палати у судовому порядку протягом двох місяців від дати одержання рішення.

Спеціальним порядком захисту права на фірмове найменування, на товарний знак та зазначення походження товарів, що реалізується у межах юрисдикційної форми, слід визнати адміністративний порядок захисту. Відповідно до ст. ст. 4, 27-32 Закону України "Про захист від недобросовісної конкуренції" від 7 червня 1996 р. № 236, фірмоволоділець, володілець свідоцтва на знак для товарів та послуг, зазначення походження товарів, права яких порушені діями, що визначаються відповідно до законодавства як недобросовісна конкуренція, можуть протягом шести місяців з дня, коли вони дізнались, або повинні були дізнатися про порушення своїх прав, звернутися до Антимонопольного комітету України, його територіальних відділень із заявою про захист своїх прав. У процесі розгляду справи Антимонопольний комітет України, його територіальні відділення за поданою заявником заявою мають право вжити заходів щодо

забезпечення виконання рішення, якщо незастосування таких заходів може ускладнити чи зробити неможливим його виконання. Зазначені заходи можуть стосуватися: заборони особі, в діях якої вбачаються ознаки порушення, вчиняти певні дії; накладення арешту на майно або грошові суми, що належать відповідачу. Антимонопольний комітет, його територіальні відділення у справах про недобросовісну конкуренцію можуть приймати обов'язкові для виконання рішення такого характеру: про визнання факту недобросовісної конкуренції; про припинення недобросовісної конкуренції; про офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей; про накладання штрафів; про вилучення товарів із неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого суб'єкта підприємницької діяльності; про скасування або зміну центральними та місцевими органами державної виконавчої влади, виконавчими органами місцевого самоврядування прийнятих ними неправомірних актів і розірвання укладених ними угод. Зазначені рішення, що прийняті у справах про недобросовісну конкуренцію, можуть бути оскаржені до суду зацікавленими особами у тридцятиденний строк з дня одержання копії рішення.

Поряд із зверненням до Антимонопольного комітету володільці прав на засоби індивідуалізації можуть захистити порушені права в адміністративному порядку і в інших, передбачених законом випадках. Відповідно до ч.8. ст. 10 Закону України "Про охорону прав на знаки для товарів та послуг" зазначені особи можуть подати до закладу експертизи мотивоване заперечення проти реєстрації товарного знаку, з огляду на невідповідність останнього умовам надання правової охорони. Нагадаємо, що не можуть бути зареєстровані як знаки позначення, які є тотожними або схожими настільки, що їх можна сплутати із: 1) знаками, раніше зареєстрованими чи заявленими на реєстрацію в Україні на ім'я іншої особи для таких самих або споріднених з ними товарів та послуг; 2) знаками інших осіб, якщо ці знаки охороняються без реєстрації на підставі міжнародних договорів, учасницею яких є Україна, зокрема знаками, визнаними добре відомими відповідно до статті 6 bis Паризької конвенції про охорону промислової власності; 3) фірмовими найменуваннями, що відомі в Україні і належать іншим особам, які одержали право на них до дати подання до Установи заявки щодо таких же або споріднених з ними товарів і послуг; 3) кваліфікованими зазначеннями походження товарів.

За рівнем закріплення способи захисту поділяються на загальні (універсальні) та спеціально-правові. Перелік загальних способів захисту міститься у ст. 16 ЦК України. Зокрема, зазначається, що способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. ЦК України також зазначає, що суд може захистити цивільне право або інтерес *іншим* способом, який встановлено договором або законом. У юридичній літературі з цього приводу зазначалося: "якщо стосовно правомірних дій, як підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, закон не містить вичерпного переліку, то застосування правових санкцій за неправомірну поведінку є припустимим тією мірою, як це прямо передбачено законом чи договором"³³. Не змінює

³³ Иоффе О.С., Черепяхин Б.Б. Гражданско-правовая охрана интересов личности. – М.: Юридическая литература, 1969. - С. 39.

такого підходу і обставина, що сторони в певних передбачених законом випадках можуть самостійно визначати заходи захисту чи відповідальності, оскільки за таких умов сторони все одно зобов'язані корелювати свою поведінку відповідно до чинних законодавчих приписів.

З вищевикладеного випливає, що вказана стаття в узагальненому вигляді відтворює ті способи захисту цивільних прав, які конкретизуються на рівні спеціального галузевого законодавства. Практичне значення цього положення полягає в тому, що воно забезпечує захист порушення чи оспорювання суб'єктивних цивільних прав, навіть тоді, коли галузеве законодавство не передбачає спеціальних способів захисту. З цього приводу Т.І. Іларіонова зазначила, що "загальною властивістю універсальних способів захисту є здатність створювати підстави для всеосяжної охорони порушених прав та інтересів суб'єктів цивільних правовідносин, що обумовлена системною, відновною, попереджувальною, забезпечувальною та компенсаційною функцією цивільного права та його окремих норм"³⁴.

В той же час ефективний захист цивільних прав забезпечується завдяки застосуванню спеціальних способів захисту, які є більш конкретизованими, пристосованими для захисту прав у конкретних правовідносинах, хоча і не виходять за межі передбачених загальних способів.

З аналізу чинного законодавства у сфері промислової власності серед спеціальних способів захисту прав на об'єкти промислової власності виділяємо такі способи (за предметом матеріально-правових вимог):

1) припинення порушення та застосування негайних заходів щодо запобігання порушення прав на об'єкти промислової власності та відновлення попереднього становища;

2) зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням прав на об'єкти промислової власності;

3) усунення з товару, його упаковки незаконно використаного знака або позначення, схожого з ним настільки, що їх можна сплутати, або знищення виготовлених зображень знака або позначення, схожого з ним настільки, що їх можна сплутати;

4) опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення прав на об'єкти промислової власності та зміст судового рішення щодо такого порушення;

5) встановлення (визнання) права авторства на винахід, корисну модель, промисловий зразок;

6) присудження винагороди авторів (авторам) винаходу, корисної моделі та промислового зразка;

7) визнання виключних прав на об'єкти промислової власності (встановлення власника патенту на винахід, корисну модель, промисловий зразок; визнання права на фірменне найменування, визнання права на товарний знак);

8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди (застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права промислової власності);

9) відшкодування моральної немайнової шкоди.

За процедурою врегулювання спорів³⁵ способи захисту можна згрупувати у такі категорії:

1) способи захисту, що застосовуються при обов'язковому розгляді спору у судовому порядку (встановлення патентовласника, визнання патенту на винахід, корисну модель, промисловий зразок недійсним, визнання свідоцтва на знак для товарів чи послуг недійсним);

³⁴ Илларионова Т.И. Система гражданско-правовых охранительных мер. – Томск, 1982. – С.47.

³⁵ Клименко Л.Ф. Вопросы консалтинга и разработки патентно-лицензионной политики на примерах правоприменения // www.ptechology.ru

2) способи захисту, що можуть альтернативно застосовуватися у позасудовому чи судовому порядку (оскарження рішення за заявкою про видачу патенту тощо);

3) способи захисту, що застосовуються у спорах, врегулювання яких є можливим як у судовому або адміністративному порядку, так і в результаті домовленості сторін (мирне врегулювання, як у досудовому порядку, так і на стадії розгляду в суді/ адміністративному органі) (встановлення винагороди та її розміру винахіднику службового винаходу, корисної моделі, промислового зразка; надання примусової ліцензії на використання винаходу тощо).

За підставами застосування способи захисту можна класифікувати на:

1) способи захисту оспорюваного права на об'єкт промислової власності (визнання права авторства на винахід, корисну модель, промисловий зразок; оскарження відмови у видачі патентів/свідоцтв, визнання недійсними патентів/свідоцтв);

2) способи захисту порушеного права на об'єкт промислової власності (усі інші способи).

За цілями, що переслідують способи захисту, притримуємося концепції їх поділу на: заходи захисту та заходи відповідальності.

Не вдаючись до полемічних дискусій різних доктринальних позицій, відзначимо, що заходи захисту - це заходи примусового виконання обов'язку, що спрямовані на відновлення порушених суб'єктивних прав (заходи захисту суб'єктивних прав та забезпечення виконання обов'язків). Їх слід відмежовувати від заходів відповідальності³⁶, що знаходять вираз у нових, обтяжуючих особу обов'язках. Заходи юридичної відповідальності мають на меті засудження та виправлення правопорушника, а також попередження, превенцію вчиненню інших правопорушень. Таким заходам іманентний суто персоніфікований характер. Заходи захисту, на протигагу, переслідують здебільшого правовідновлюючі цілі, що не пов'язуються з виною чи її відсутністю у правопорушника. Суть цієї концепції влучно відтворив Г.М. Стоякін, зазначивши, "заходи цивільно-правового захисту суб'єктивних прав та правопорядку, як і заходи відповідальності, являють собою несприятливі для правопорушника наслідки майнового, особистого та організаційного порядку. Але ці наслідки не пов'язані із засудженням та негативним відношенням до поведінки правопорушника. Заходи захисту застосовуються до нього незалежно від його вини, а мають на меті відновлення майнових та немайнових благ управомоченої особи та відновлення правопорядку. Заходи захисту здійснюються за допомогою апарату державного примусу з метою стимулювання до виконання обов'язку, що не пов'язуються із покладенням на правопорушника будь-яких додаткових обов'язків, що дає змогу не змішувати їх із такою правовою категорією, як юридична відповідальність"³⁷.

Як випливає з вищезазначеного, дві спільні риси єднають такі заходи: по-перше, вказані заходи утворюють комплексний правовий механізм охоронного порядку, тобто їх реалізація є реалізацією цивільно-правових санкцій; і по-друге, однією з умов їх застосування є протиправна поведінка правопорушника. Відмітною особливістю заходів відповідальності слід визнати наявність вини правопорушника, а щодо заходів захисту, то їх застосування не пов'язується із наявністю вини³⁸.

³⁶ Див., наприклад, Алексеев С.С. Общая теория права. Т. 1. – М.: Юридическая литература, 1981. – С. 270-273; Стоякин Г.Н. Меры защиты в советском гражданском праве. / Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Свердловск, 1973. – С.6-7; Красавчиков О.А. Ответственность, меры защиты и санкции в советском гражданском праве // Сборник уч. трудов. Вып. 39. – Свердловск., 1975. – С. 10-11.

³⁷ Стоякин Г.Н. Меры защиты в советском гражданском праве / Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Свердловск, 1973. – С.6-7.

³⁸ Красавчиков О.А. Ответственность, меры защиты и санкции в советском гражданском праве // Сборник уч. трудов. Вып. 39. – Свердловск., 1975. – С. 11.

Розмежування заходів захисту та заходів відповідальності у правовідносинах промислової власності є необхідним та доцільним. Зведення усіх заходів цивільно-правового впливу на правопорушника тільки до заходів відповідальності означало б звуження, скорочення арсеналу цивільно-правових способів впливу, бо, як відомо, механізм цивільно-правового регулювання суспільних відносин є значно ширшим та комплекснішим у порівнянні з концепцією, що зводить реалізацію захисту лише до застосування заходів відповідальності.

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки. По-перше, розглянувши основні підходи до видової класифікації способів та форм захисту прав на об'єкти промислової власності, доцільно резюмувати: усі наявні в законодавстві та юридичній літературі класифікації способів та форм захисту прав на об'єкти промислової власності мають на меті дослідження внутрішньої архітектоники цього правового інституту, виявлення його особливостей, ролі та місця серед інших явищ правового життя, діалектики його розуміння та визначення можливостей та найбільш адекватних способів правового регулювання. І, по-друге, наукова теоретична класифікація способів та форм захисту прав на об'єкти промислової власності є підґрунтям для побудови практичних моделей правозастосування, може закладатися у основу правового регулювання та сприяти більш точному визначенню цієї правової дефініції, адекватному закріпленню його у законодавстві, впровадженню гармонійного, логічного і послідовного законодавства у цій сфері, яке відповідає найкращим світовим зразкам, стандартам і вітчизняним традиціям українського цивільного права.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 2 від 17 вересня 2004 року)*

*Ястребчак В.В.,
аспірант Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
начальник правового відділу Міністерства
закордонних справ Придністров'я*

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВОЗМЕЗДНОСТИ И ВЗАИМНОСТИ ДОГОВОРОВ ОБ ОКАЗАНИИ УСЛУГ В ГРАЖДАНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УКРАИНЫ, РОССИИ И МОЛДОВЫ

Начавшееся более десятилетия назад на постсоветском пространстве развитие качественно новых форм хозяйствования породило изменение правовой системы бывших союзных республик. В законодательстве появился ряд новых институтов, призванных регулировать гражданский оборот в условиях рыночной экономики и равенства всех участников гражданско-правовых отношений.

Одним из таких источников регулирования стал договор об оказании услуг, самостоятельность которого как института обязательственного права длительное время оставалась предметом дискуссий в советской цивилистике. Обособленность услуг закреплена в ст. 177 Гражданского